

Pilini pogány sírok.

Dr. Érdy Jánostól.

I. közlemény.

Előszó. Nógrád vármegyét *Bél* Mátyás ¹⁾ és *Mocsáry* Antal ²⁾ részletesen ismertetik.

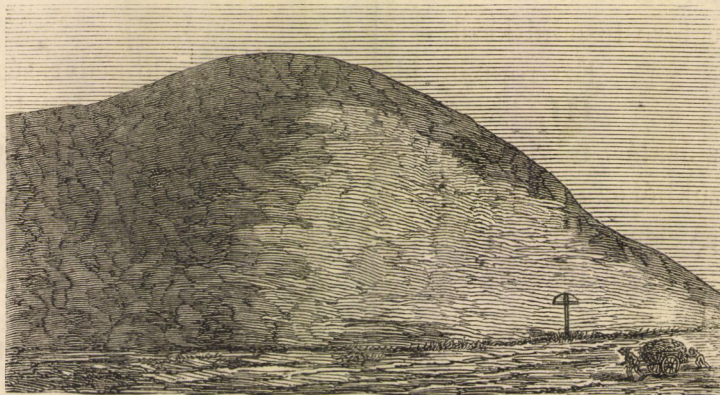
E vármegyében *Pilin* helység területén pogány sírokat fedeztek föl, melyekből mértani helyrajz és napló nélkül, már sokat fel is ástak.

Ez elhíresztelt pogány sírok megvizsgálására, nyomozására, további ásatására s rajzolására, 1867-dik évi october 14-kén *Kiss* Bálint tisztársammal hivatalosan kiküldetvén, Pestről october 16-dikán reggeli nyolcz órakor a magyar északi vasuton elindulánk, mely négy óra alatt *Salgó-Tarjánba*, eddig utolsó állomására szállított bennünket, hol kilépve a kényelmes vagonból, fogadott, kényelmetlenül döcögő fedetlen szekérre ültünk.

Már ránk borult az éj, mire kátyolos és rögös utakon, fáradtan *Pilinbe* értünk, hol méltóságos báró *Nyáry Sándor* kapitány ur lakában nyájas vendégszeretetre találtunk.

I. A pogány sírok helyszínelése. Másnap october 17-kén kimenénk a helyszíre kíváncsilag várva, hogy a pogány sírokkal megismerkedjünk.

A faluból délnek vezető országut keleti szélén, nem messze a falutól fakeszt tűnik fel (l. 1. ábra), e kereszt előtt mellékut szakad nyugat felé, mögötte keletnek *Borsós* nevű hegy emelkedik kilátással: az őszivel elvetett zöld szomszéd meredek dombokra, termékeny völgyekre s messze távolban kéklő bérczekre.

1. ábra.

A *Borsós* hegynek délkeleti oldala most ugar, melynek hol ekejárásnyi, hol nagyobb mélysége a föld felületétől pogány sírokkal van elborítva, ezek majd egymás mellett, majd különböző távolságban egymástól vannak letéve hol *Nyáry Albert* és *Jenő* tudományosan művelt báró urak, körülbelül egy holdnyi téren mintegy kétszáz sírt ástak fel, a jobbadán összezuzott cserép hamvedrekben, vagy azokból kifordult és apró részekre tört koponya csontok fölé helyezett réz múdarabokat találtak és gyűjtöttek sokféle változatban, milyen itt szedett rézdarabok a pilini lakosok közt is fordulnak elő, kik azokból gyűrűket csináltak, vagy azokat kifényesítve másképp használják.

¹⁾ *Matthiae Bel*, *Notitia Hungariae novae*. Viennae, 1740. fol. Tom. IV. pag. 1—290.

²⁾ *Mocsáry Antal*, *Nógrád vármegyének esmertetése*. Pesten, 1826. 8. IV. kötetben rajzokkal.

II. A kőhányás kikutatása s tartalma. A Borsós hegy tetején nagy kövek voltak faragatlanul egymás mellé s egymásra rakva, e kövekből már sokat elhordtak; távolabb

2. ábra.

hasonló két kőhányást mutattak, ezeket majd áldozó helyeknek, majd őrtornyoknak vélték; e bizonytalan vélemények eltávolítására, az előttünk volt másfél ölnyi hosszú s egy ölnyi széles kőrakást (l. 2. ábra) körülárkoltuk, a kihányt kövek közt mészdarabok voltak elszórva, alattok összezuzott három hamveder fekvék (l. 3., 4., 5. ábra *) , itt tünt fel az égetés helye is: az első (3. ábr.) hamvederben földdel vegyült hamu s égetett csonttöredékek, másodikban (4. ábr.) hamu s csonttöredékek közt rézlemez (l. 6. ábr.) jöttek elő, a harmadikban (ábr. 5) földdel vegyült hamu közt több színbe

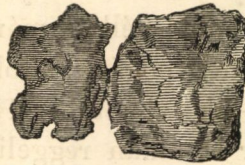
3. ábra.

4. ábra.

5. ábra.

6. ábra.

7. ábra.

átmenő valami opálféle darabok csillongtak (l. 7. ábra), ezek meghatározására Szabó József tudor úr, a m. k. egyetemnél az ásványtan r. tanára s akadémiai tagtársunk fölkéretvén, 1867. november 26-kán írásba foglalt feleletében következőleg nyilatkozott:

„A tegnap az Akademiában átadott ásványtárgy üveg és semmi esetre sem opál.

Az üveg azonban igen érdekes állapotban van; mert az elváltozásnak indult és készül belőle olyan ásvány, minőt a természetben önállólag is találunk, a külsejétől befelé szövege rostosodni kezd.

Ezt roppant időszak idézhette elő nedvesség hozzájárultával.“

III. A további ásások eredménye. Azokat, kik a hegy délkeleti magasb oldalában az ásást folytaták, arra figyelmeztettük, hogy sírhelyekre, vagy sírfészkekre akadván, azokból az edényeket, szokásuk szerint, ki ne dobják, azokat ki ne kutassák, hanem gondos figyelemmel ássák körül úgy, hogy minden oldalról láthatók legyenek; de a hamvedrek, és ezek mellé rakott bögrék oly apró részekre voltak összezuzva, hogy azok alakját képzelni sem lehetett.

Ennek okát nem nehéz kitalálni; e hegy felülete hajdan erdős és magasb lehetett, mint most, az erdők kiirtásával e hegyet századok óta művelik, szántják, a szántás eső, zápor és hóolvadás a föld felületét felülről lassanként alább, a hegy alsó részei felé sodrották, a hegy magasban fekvő oldalairól sok föld foszlott alá, itt a sírok nincsenek mélyen a föld alatt, az ekevonó szarvasmarha nehéz lépéseivel a cserépedényeket összetiporta s behorpasztotta, a csoroszla, a szántóvas felforgatta s apró részekre szelte ott, hol azokat a föld felületéhez közel érte.

Innen magyarázható, hogy a hegy alsóbb részeiben, hol a sírok mélyebben

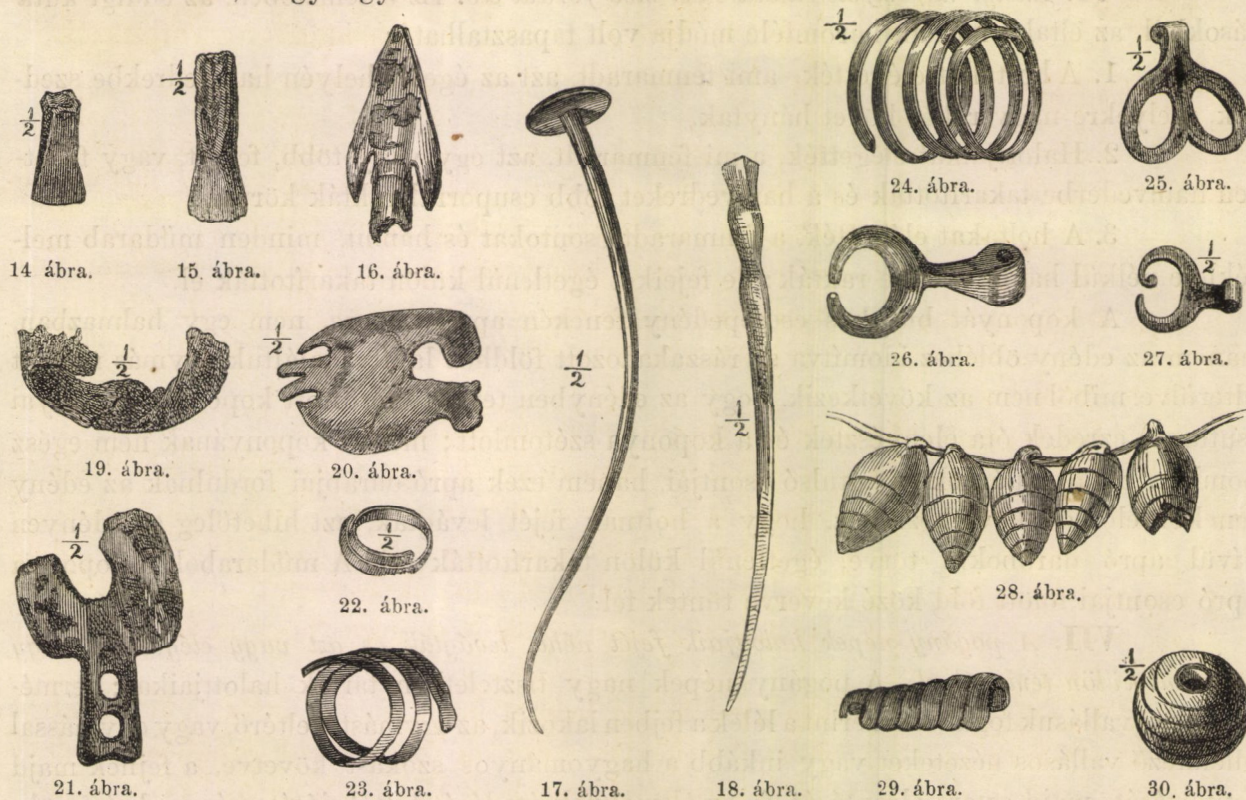
*) Igen sajnáljuk, hogy Kiss Bálint a pilini régiségeket csak szemmérték szerint rajzolta és valódi nagyságuk megismertetésének könnyebbítésére az edények és bronztárgyak viszonyát számokkal ki nem fejezte.

feküdtek a föld alatt, több ép, legalább félig ép cserepedény volt található, mint a hegynek magasb oldalain: ilyenek a 8-dik, 9-dik, 10-dik, 11-dik, 12-dik, 13-dik stb. ábrák alatti, többnyire törött edények, melyek a méltóságos báró urak birtokában vannak.

IV. A pilini sírok tartalma. A nagyszerű ős temető egészen föl kellene ásatnunk (a mi el nem maradhat), minden egyes sírt a megállapított és helyhez alkalmazott szabá-

lyok szerint, nagyobb szorgalommal kikutatnunk, az egyes sírok különböző, egymáshoz közelítő, hasonló, vagy egymástól eltérő alkotását és tartalmát részletesen kitanulnunk,

hogy az egészről helyes ítélet mondhassunk és csalhatatlan következményt hozhassunk ki. Az eddig fölásatott és kikutatott minden egyes sír egy, vagy több, fedett vagy fedetlen hamvederből áll, melynek öblös fenekén gyakran apróra zuzott koponya esontdarabok, vagy más embercsontok maradványai; kisebb alakú bronzeszközök, p. o. szekerczék (14. és 15-dik ábra); nyílhegy (16. ábra); görbített hajtűk (17. és 18-dik ábra); eszköz töredékek (19., 20. és 21-dik ábra); és ékszerek, sodrony-gyűrűk és tekercsek (22., 23. és 24-dik ábra); csüngő cifrázatok (25., 26. és 27. ábra); csigák (28. ábra), és gyöngyök (29. és 30-dik ábra) fordulnak elő. Vas eddig nem találtatott; utóbb vas gyilkot vagy vas kardikót, bronzedényt

és kőbe vésett három öntő mintát is találtak, a mi arra mutat, hogy az itt temetkezett nép' eszközeit és ékszereit maga készítgette; másutt a nagyobb hamvedrek több kevesebb apró bögrével vannak körülrakva; azon harminczkét sírfészek között, melyeket october 17—20-dikáig, három nap alatt, a hegy magasb oldalán ásattam és kutattam ki, két nagyobb apróra tört hamveder, huszonnyolcz csuporral volt bekerítve, *hol széndarabok, földdel vegyült hamu és égetett csontdarabok bőven voltak láthatók.* Állatcsontok, ha csak a kutatók figyelmét el nem kerülték, eddig nem voltak észlelhetők. A bronz műdarabok a síroknak azonegy korszakára mutatnak. A tapasztalás általában igazolja, hogy ott, hol a halottakat eltemették, több műdarab van a holtak mellé letéve, mint ott, hol azokat elégették.

V. *Itt a holtak el vannak égetve; de azok fejei nem mindig.* Hogy a földdel vegyült hamu, összemorzolt széndarabok és az égetésnek alig észrevehető nyomai, itt ott könnyen elkerülhetik a kutató figyelmét, abból épen nem következik, hogy a holtak néhutt nem voltak elégetve, hanem eltemetve; mert az eddig felásott mintegy 237 sírfészekben eltemetett csontváznak semmi nyoma.

Gyakran ástak fel oly cserépedényt, melynek fenekén apróra tört koponyacsontok voltak, más csontok nélkül található; miből azon jelenség gyanítható, hogy a holttestet elégették, de fejét nem.

VI. *Ehelyt háromféle eltakarítási mód fordul elő.* Ez őstemetőben, az eddigi kutatásokból, az eltakarításnak háromféle módja volt tapasztalható:

1. A holtakat elégették, ami fenmaradt, azt az égetés helyén hamvedrekbe szedték, melyekre nagy rakás követ hánytak.

2. Halottjaikat elégették, a mi fenmaradt, azt egy vagy több, fedett, vagy fedetlen hamvederbe takarították és a hamvedreket több csuporral rakták körül.

3. A holtakat elégették, a fenmaradt csontokat és hamut, minden műdarab melléklete nélkül hamvedrekbe rakták; de fejeiket égetlenül külön takarították el.

A koponyát bütykös cserépedény fenekén apróra törve, nem egy halmazban, hanem az edény öbléhez idomítva s a rászakadozott földhöz lapítva találtuk egymás mellett elterülve: miből nem az következik, hogy az edényben tetejére fordított koponya varrányai (suturae) ezredek óta elenyésztek és a koponya szétomlott; mert a koponyának nem egész homlok, oldal, halánték és hátulsó csontjai, hanem ezek apró darabjai fordulnak az edény fenekén elő; de következik az, hogy a holtak fejét levágták, azt hihetőleg az edényen kívül apró darabokra törve, égetlenül külön takarították el. A műdarabok a koponya apró csontjai fölött föld közé keverve tűntek fel.

VII. *A pogány népek halottjaik fejét néha levágták és azt vagy elégették, vagy égetlenül külön temették el.* A pogány népek nagy tiszteletben tarták halottjaikat; természet szerű vallásuk fogalmai szerint a lélek a fejben lakozik, az egymástól eltérő, vagy egymással ellenkező vallásos nézeteket vagy inkább a hagyományos szokást követve, a fejnek majd fentartását, majd gyors elrontását és az elemeknek átadását hitték jótéteménynek és szükségesnek arra, hogy a lélek föllelje nyugalmát.

A holttest fejének levágatását és külön eltakarítását, a tapasztalati adatok elég érthetőleg bizonyítják.

Csehországban meredek dombon keresztet akartak felállítani, amint ennek alapját ásták, meglehetősen ép koponyára akadtak, melyet a munkások összetörtek, valamivel alább, sok hamut, hamveder és csésze-töredékeket találtak ³⁾.

³⁾ Nachricht von einigen in Böhmen entdeckten heidnischen Grabhügeln. Prag, 1803. 8. S. 27.

Morvában, Olmücz területén, hét lábnyi magas halmot ástak fel, melyben egy férfi és egy nő csontváz egyetlenegy koponyával és kevés hamuval volt eltemetve, műmellékletek voltak: kőbalta és két kőkés, a nőcsontváz felső karján durva réztekercs karika, oldalainál és lábainál füles cserépkorsók voltak letéve ⁴⁾).

Felső-Ausztriában a híres hallstatti pogány temető ásatásainak első leírását, Nendtvich Károly, orvostudor és műegyetemi tanár úr, barátom és tagtársam, 1850. évben felső-ausztriai utazásából hozta meg nekem baráti emléküül, melyben azon 58 sír iratik le, melyeket a linzi Francisco-Carolinum akkorig ásatott fel ⁵⁾).

E nagyszerű, európai híré s műdarabokban igen gazdag őstemetőnek további ásatását 1847 évben a bécsi cs. érem- és régiséggtár vette át és rendszeresen nagy készülettel folytatá, hol 1846. évtől 1864-ig és így majd 18 évig, nagy kitartással és sok költséggel 993 sírt ástak fel, ezek ásatásánál több mint 13 féle eltakarítási mód közt:

A 354. sírban a holtat elégették, de fejét az elégetés helyére hányt kövekre égetlenül tették. Hátha az nem az itt elégetett holtnak koponyája? Azért nem másé; mert az elégetés helyén fenmaradt csontok közt az állsont hiányzott, fogak sem voltak a hamu közt találhatóak.

A 121-dik sírban hason fekvő fejetlen nőcsontváz vala eltemetve, melynek koponyája jobb lábánál volt elégetve ⁶⁾).

VIII. A fej levágása és test elégetése szokásának emlékezete a VII. században. A fej levágása hagyományos szokásának emlékezetét fentartá ama babonás szellemű népmonda, mely szerint fejetlen kísértetek járnak.

A fej levágási s test elégetési szokásra nemcsak tapasztalati, hanem legendaszerű adatot is hozhatni fel.

Sz. Arnulf metzi (Metensis) püspök egykorú életirója, azt hagyá emlékezetül, hogy midőn I. Dagobert (622—638.) király Thuringiába sietett, a kísérek környezetében volt sz. Arnulf püspök több udvari főrendűekkel, ezek egyikének rokona útközben halálosan megbetegedett; a király késedelem nélkül tovább akart utazni, de a beteget el nem hagyhatták, kinek életéhez alig volt többé remény; határozottat tehát, hogy a gyöngülkedő fejét pogány szokásként levágják és testét elégetik. Ezeket az életiró következőleg adja elő: „Rege autem (Dagoberto I.) jam quantocius ex eadem properante villa, nihil aliud angustianti consilii aderat, nisi *languentis capite amputato, more gentiliū, cadaver ignibus comburendum traderetur*“ ⁷⁾. E kegyetlen határozat végrehajtása elmaradt, mert a beteget sz. Arnulf csodatevőleg meggyógyította.

IX. Az őstemetők ásatásának mellőzhetlen kellékei. A helyszínén tett tapasztalás után beszéltek, hogy nemcsak a Borsós hegyen, hanem a most őszivel bevetett szomszéd me-redek dombokon is, egymást éri a pogány sír, kőrakást is mutattak a keletészaki dombon nagy vizmosás mellett, hasonlót ahhoz, melyet kikutattunk. Az ily nagyszerű őstemetőnek rögtönzött ásatása nem vezethet kivánt eredményre; mert a sírok rendszeres vizsgálatának mellőzhetlen kellékei: *Először* a mértani helyrajz vagy helytérkép, melyen minden felásott sír, annak száma s a többletli távolsága föl legyen jegyezve. *Másodszor* a helyszínén

⁴⁾ Dr. Karl Weinhold; Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland. In d. Sitzungsberichten d. Akademie der Wissenschaften. Wien, 1859, 8. XXIX. 154.

⁵⁾ Joseph Gaisberger, Die Gräber bei Hallstadt. Linz, 1848. 4. 56. S. mit IX. lithogr. Taff.

⁶⁾ Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich und dessen Alterthümer. Von Dr. Ed. Freih. von Sacken. Mit XXV. Tafeln. Wien, 1868. 4. S. 14. 2. 4. Taf. IV. 1. 2.

⁷⁾ Acta Sanctorum Julii. Antverpiae. 1725. fol. Tomo IV. De S. Arnulpho. 18. Julii, pag. 436. 12.

vezetendő napló, mely minden egyes kikutatott sírnak mélységét, fekvése irányát, a holtak eltakarítási módját, hamvedreit, kisebb edényeit, eszközeit és ékszereit, azok számát, mekkoraságát és minőségét, rajzát és minden előforduló körülményt foglaljon magában.

X. Miféle nemzetnek, vagy népnek tulajdoníthatók a pilini sírok? Az illyricumi metanasta jászok, azaz: a jövevény, vagy parthus jászok, Nagy Sándornak szövetségesei s testőrei voltak, kiket Polyaenus scytháknak nevez: „Maga (Sándor) ugymond testőreivel és fegyvereseinek egy részével és minden scytha jászaival, titkos uton, maga után hagyván nyolczvan stádiumot, egy vadon erdő közelében tábort ütött“⁸⁾.

Arrián, Nagy Sándor (336—324. Kr. el.) macedoniai királyról írja: „Sándor a minden európai folyamok között legnagyobb Ister vizéhez ért, mely nagy földön foly keresztül és melynek környéken a leghadakozóbb nemzetek laknak, főképen a czelták, kiknél az Ister ered, végsők a (czelta) nemzetek között a quadok és mar-cománok, azután a jászok, szauromaták egy része és geták“⁹⁾.

Utóbb Ptolemaeus a metanasta jászokat a Duna és Tisza közé, föl a Kárpát bércezig helyezi s őket Sarmatiával és Daciával határosokká teszi¹⁰⁾.

A pilini sírokat a jászoknak kell tulajdonítanunk, kik Arrián szerint, mint imént láttuk czelták voltak: „végsők e (czelta) nemzetek között“, mond Arrián „a quadok és mar-cománok, azután a jászok, szarmaták egy része és geták“; és Ptolemaeus a jászokat Szarmatiával és Daciával teszi határosokká.

XI. Kik voltak a czelta quadok? Zosimus írja a régiszászokról: „Quados nationis suae partem in solum a romanis occupatum mittunt“¹¹⁾. Minthogy a quadok a régi szászoknak egy részét tették, e kérdés megoldása: Kik voltak a quadok? a kérdés megfejtését teszi szükségessé: Kik voltak a régi szászok?

568. évben több mint húszezer szász, feleségestül, gyermekestül, Alboin, longobardok királyával Itáliába költözött. Ezt hallván Chlotár (?) és Sigibert frank királyok, svábokat és más népeket szállítottak azon helyekre, melyekből kiköltöztek a szászok¹²⁾.

759. évben Pipin (752—768) Nagy Károly (768—814) atyja, Szászországba ment és azt pusztította¹³⁾.

776. évben Károly hosszas háboru után legyőzte a szászokat és tizezer hadifogolyt vitetett el földjökről¹⁴⁾.

786. évben Károlynak értésére esvén, hogy az angolok és szászok Britanniát megrohanták, Auldolfot főasztalnokát küldé hadsereggel ellenök, ki a hűtlen nemzet macacsságát hamar megtörte s több nagyokkal, kiket tuszúl hozott, Vormszba a királyhoz ért¹⁵⁾!

804. évben a császár hadsereggel ment Szászországba és minden Elbén túl lakott szászt nejével és gyermekeivel együtt átszállított Franciaországba¹⁶⁾.

⁸⁾ Polyaeni, Stratagematum Libri VIII. Lugduni Batavorum, 1691. 8. Lib. IV. cap. 3. n. 27. pag. 348.

⁹⁾ Arriani Nicomedensis Expeditionis Alexandri Libri VII. Amstelaedami, 1757. 8. Lib. 1. cap. 3. pag. 15—16.

¹⁰⁾ Claudii Ptolemaei, Geographia. Francofurti, 1605. fol. Lib. III. cap. 7. pag. 75.

¹¹⁾ Zosimi, Historia nova. Cizae, 1679. 8. Lib. III. cap. 6. pag. 252.

¹²⁾ Muratorii, Scriptores rer. Ital. Tom. I. Parte I. pag. 428. col. 1.

¹³⁾ Josephi Sparke, Historiae Anglicanae Scriptores varii. Londini, 1723 fol. pag. 8.

¹⁴⁾ Ugyanott 9. l.

¹⁵⁾ Chronographus Saxo, in Leibnitzii Access. Hist. I. 126.

¹⁶⁾ Ugyanott, I. 131.

804. évben Nagy Károly császár átment Szászországba s az Elbén túl és Wino-
diában lakott szászokat mind száműzte ¹⁷⁾.

Nagy Károlynak a bremeni püspökséget alapító 788. évi levelében olvastatik: „Om-
nem terram eorum (Saxonum) antiquo Romanorum more in Provinciam redigentes.“ És alább,
hogy a régi helyneveket megváltoztatta: „Huic parochiae decem pagos subjecimus, quos
etiam abjectis eorum antiquis vocabulis et divisionibus in duas redegimus provincias“ ¹⁸⁾.

Nagy Károly tizezer szászt osztott föl Francia- és Németországban ¹⁹⁾.

Károly Szászországba ment, a szászokat leigázta, s azokból minden harmadik
embert Franciaországba vitetvén, őket ott telepítette le ²⁰⁾.

Károly császár a szászokat háború nélkül saját határaikból kiűzte, s azokat
Franciaországba vitette ²¹⁾.

Nagy Károly az egész szász nemzetet harminczhárom év után meghódította. ²²⁾

A szászok Nagy Károly alatt Prussiába költöztek ²³⁾.

A szászok Itáliából feleségestül és gyermekestül Galliába mentek, hogy Sigisbert
király segítségével hazájokba, Szászországba visszamehessenek ²⁴⁾.

A szászok Itáliából, Gallián keresztül visszatértek hazájokba Saxoniába, abban
svábokat és más népeket találtak ²⁵⁾.

Hatezer szász tett fogadalmat, hogy addig sem szakállát, sem haját le nem
vágja, míg az ellenséges svábokon boszút nem áll ²⁶⁾.

Míntehogy tehát a régi szászok részint kiköltöztek, részint száműzettek Szász-
országból, a hazájokba Szászországba visszatért régi szászok, abban svábokat és más ide-
gen népeket találtak: igen természetes, hogy a régi szászok különböztek a beköltözött
szászoktól, kik egyedül a tartomány régi nevéből neveztettek szászoknak.

XII. *A régi szászok, hunok, igazi néven kunok voltak.* A bolognai emlékekben
(Monumenta Bononiensium) 561. évre az van följegyezve: „Robertus Comes a Flandria
Nortmanica Hunnos seu Saxonus exturbat“ ²⁷⁾.

Einhard évkönyveiben 798. évre a szászokról írja: „Az Elbén túli szászok, alkal-
mat nyervén a király követeit, kik azért jöttek hozzájuk, hogy igazságot tegyenek, elfog-
ták és megölték. csak keveset bocsátottak közülök szabadon; kivégezték a többivel együtt
Godescalcot a király követét, kit az kevés nap előtt Sifrid dán királyhoz küldött, ki azon
időben tért vissza s a lázadást okozó kunoktól elfogtatván, megöleték“ ²⁸⁾.

Megjegyzi Pertz k) alatt, hogy „ab hunis seditionis auctoribus interceptus atque

¹⁷⁾ Pertz, Monumenta Germaniae Historica. Hannoveriae, 1826. fol. Tom. II. pag. 224.

¹⁸⁾ Erpoldi Lindenbrogii, Scriptorum rerum Germanic. Septemtrionalium. Hamburgi, 1706.
fol. pag. 4. In Magistri Adami Hist. Eccl. Lib. I. cap. X. (9.)

¹⁹⁾ Reuberi, SS. rer. Germ. pag. 14.

²⁰⁾ Leibnitii, SS. rer. Brunsvic. I. 713. Annales Hildeshaim.

²¹⁾ Ugyanott, I. 714.

²²⁾ Du Chesne, II. 290 In vita Ludovici Pii.

²³⁾ Vincent Kadlubek. Warschau, 1822. 8. pag. 463—465. In Dissertatione Leleweliana.

²⁴⁾ Muratorii, Rerum Italicarum Scriptores. Mediolani, 1723. fol. I. parte I. pag. 438. col. I.
et 2. Paulus Diaconus. Lib. III. cap. VI.

²⁵⁾ Ugyanott. Paulus Diaconus. Lib. III. cao. VII.

²⁶⁾ Ugyanott.

²⁷⁾ Jacobi Malbraucq, De Morinis et Morinorum rebus. Tornaci Nerviorum, 1639. 4. pag. 250.

²⁸⁾ Pertz, Monumenta Germaniae Historica Hannoveriae, 1826. fol. Scriptor. Tom. I. pag.
158. Cf not. k.)

occisus est“ így találta három legjobb kéziratban és Saxo költőnél, ő mégis *hunis* szó helyett *huuis* szót használt; mert az írásban *hunis* és *huuis* könnyen cseréltetik föl egymással, és a mondat összeköttetése a *hunis* szót nem szenvedti.

A szászok hunoknak, kunoknak neveztetnek ²⁹⁾.

A Peutinger térképen Sasones Sarmatae, azaz: kun szászok, ázsiai nép találtatik, és már Herodot, ki 484. évben született Kr. el. mondja: „A Sauromaták scytha nyelvet használnak“ ³⁰⁾.

A kunok, a mit Béla király névtelen jegyzője is emleget: „Tonsa capita Cumanorum“, az üstök körül hajukat leborotválták és tarok, üstökösök voltak.

Cajus Sollius Sidonius Apollinaris 430—488. évek között Kr. ut. írja a régi szászokról:

„Cuius verticis extimas per oras

Altat lumina marginem comarum,

Et sic crinibus ad cutem recisis

Decrescit caput, additurque vultus“ ³¹⁾.

Hol a jegyzetben ezek állanak: „Saxones Comati, Caretes. Tondebant saxones marginem et extimas partes comae“ (üstök) ³²⁾.

VIII. A *sachs, sax, szász nemzeti névnek más magyarázatai.* Uigur nyelven: Satsch annyi, mint haj, Haar. Tatár nyelven: sadsch, zaz, haj ³³⁾.

Kalmük nyelven Ázsiában: saschi, üstök, Schopf ³⁴⁾.

Sachs, kís kés, cultellus. E szótól a szász nemzeti nevet százmaztatni Adelung nem akarja.

Sasz, lakó, birtokos, a sitzen, sedere igétől ³⁵⁾.

Sachss, kard, gladius ³⁶⁾.

Sax, rövid és széles kard, melyet Gregorius Turonensis (Lib. IV. cap. 52.) Scramasax néven nevez ³⁷⁾.

Az egész Saxonía Saxenburg vártól nyerte nevét ³⁸⁾.

Zázhalom. Petrus Somogyi de Zázhalom ³⁹⁾. Nem Százhalom, centum colles, hanem Szászhalom, azaz: Kúnhalom.

Mínthogy tehát a czelta quadok a régi szászoknak egy részét tették, és a régi szászok, hunok, azaz: kunok voltak; a quadoknak is kunoknak kellett lenniök.

XIV. A *mar-cománok ló-kúnok voltak.* A czelta nemzetek közé számítja Arrián a mar-comanusakat. *Leibnitz* írja *Ludolfnak*: „Grimald jezsuitától tanultuk, hogy a sinai

²⁹⁾ Edda Saemundar Hinns Froda. Havniae, 1818. 4. Pte II. pag. 882.

³⁰⁾ Herodoti Musae, sive Historiarum Libri IX. Argentorati, 1816. 8. Tom. II. pag. 306.

³¹⁾ C. S. Sidonii Appolinaris, Opera. Parisiis, 1599. 4. Epistolarum Lib. VIII. Epistola IX. pag. 491. pag. 495. in notis.

³²⁾ Cf. Monumenta Paderbornensia, Francf. et Lipsiae, 1713. 4. pag. 115—116.

³³⁾ Julius Klaproth, Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren. Paris, 1820. fol. S. 19. col. 1. n. VII.

³⁴⁾ Johann Gottlieb Georgi, Russland, Leipzig, 1783. 4. S. 409. 427.

³⁵⁾ Adelung's, Lexicon. III. 1559. 1606.

³⁶⁾ Der Heldenbuch, Berlin. 1825. 4. II. Ta. S. 81. 85. 99

³⁷⁾ Suhm, Geschichte der Dänen. I. Bd. II. Abth. S. 163. n. a.

³⁸⁾ Michaëlis Liebentantii, Diss. de Terra Morijah, apud Ugolinum. VII. col. 1045—1046.

³⁹⁾ Kovachich, Formulae Styli. pag. 347. n. 358.

tatár nyelven morah annyi, mint kancza; mahre német, britann, angol és aremorica nyelveken lovat jelent. Ludolf válaszában mondja: mare ló helyett a legrégebb német szó, innen mareschalk annyi, mint lovász, ló-szolga, mely szó istálló-felügyelő, lovász-mester értelemben, és nemsokára másban is használtatott ⁴⁰).

Német nyelven: mähre, march, marach, ló, Pferd.

Islandi nyelven: mar, ló ⁴¹).

Mongol nyelven: mar, ló.

Sinai nyelven: ma, ló ⁴²).

A régi német törvényekben olvashatni: „Et si ille talem equum involaverit, quem Alemanni Marach dicunt, sic eum solvat“ ⁴³).

Lelewel czelta, vagy ami mindegy gallus aranyérmét hoz fel, melyen: SOLIMARA, nap lova olvastatik; köiratot is említ, Muratori (CXIV.) és Orelli (2050) után, melyen: SOLIMARAE SACRVM — — — olvasható ⁴⁴).

Volt a scytha nemzetnek külön ága, mely hippomolgus, azaz: equimulgus scytha, vagy lófejő, másképp lófejű scytha név alatt ismeretes.

Strabo a híres földiró beszél: „Homer a (ki kilencedik század felé élt Kr. el.) Mysia lakóihoz kapcsolja a hippomolgus és galaktophagus (tejjel élő) és abios (avios, hosszú életű) nemzetet, mely szekereken lakó scytha (czelta) és szarmata (kun) nemzet“ ⁴⁵).

Ha Strabo szerint a lófejűk egy nép voltak a szarmatákkal, vagy Seymus Chius állításaként a lófejők Ázsiában sacáknak is hivattak; mivel a szárok és sacák (sah vagy sach perzsa nyelven annyi, mint király, kán, kún) egyenesen kunok voltak: ⁴⁶) úgy kunok voltak a lófejűk is, a mi annál bizonyosabb, mivel ők mar-comanusoknak, lókunoknak is neveztettek.

Pannonia Augustus alatt 8-dik évben Kr. ut. Dacia, Traján alatt 106. évben kerültek a római hatalom alá. Zonaras állítja Marc Aurel (161—180.) császárról: E császár a Duna körül lakott barbár népekkel, jászokkal, mar-comanusokkal és másokkal Pannoniában sok ideig háborút viselt. A mar-comanusokat és jászokat, sok csata és veszély után legyőzte, a quadok ellen kemény harcot kezdett. A scytha népek újra felzendültek, fiának (Commodus) előbb, mint határozta volt, Crispina nőt adott (177. évben), és hadjáratot kezdett ⁴⁷).

Stritter, Zonaras után mondja, hogy Zonaras a jászokat és mar-comanusokat scytháknak nevezi ⁴⁸); de Zonaras a quadokat is, kik a régi szászoknak egy részét tették, scytha népnek mondja; mert ezekről is szól és úgy veti utána: scythicis gentibus.

A Bécs vidékén talált fogadalmi oltár fölíratja ez:

⁴⁰) Leibnitzii, Opera omnia. Genevae, 1768. 4. Tom. VI. P. I. pag. 106. 107. 109.

⁴¹) Adelung's Wörterbuch. Leipzig, 1777. 4. III. Th. col. 325. 326.

⁴²) Jul. Klaproth, Asia Polyglotta. Paris, 1823. 4. pag. 48. col. 2.

⁴³) Pauli Canciani, Barbarorum Leges antiquae. Venetiis. 1785. fol. Vol. III. pag. 339. 340.

⁴⁴) Études Numismatiques et Archéologiques par Joach. Lelewel. Premier Volume type Gaulois ou Celtique. Bruxelles, 1841. 8. 266—267. Pl. III. 29.

⁴⁵) Strabonis, Geographia. Amstelaedami, 1707. fol. Tom. I. pag. 454.

⁴⁶) Geographiae veteris Scriptores graeci minores. Oxoniae, 1703. 8. vol. II. pag. 48—51.

⁴⁷) Joannis Zonarae, Annales. Parisiis, 1686. fol. Tom. I. pag. 595—596.

⁴⁸) Stritteri, Memoriae populorum. Petropoli, 1774. 4. 4. IV. 536.

VICTORIAE
DE MARCOMANIS
M. AVREL.
V. S. L. L. M. ⁴⁹).

(Votum solvit libens laetus merenti.)

Julius Capitolinus írja M. Aurel életében: „Akarta Marcomaniát, akarta Sarmatiát provinciákká leigázni, meg is tette volna, ha Avidius Cassius keleten föl nem zendül; abban hagyta tehát a sarmatiái és mar-comániai háborút, Cassius ellen indúlt“ ⁵⁰).

Dio Cassiusnál mondatik Commodus (180—192.) császárról: A „mar-cománok kifogytak az élelemből, vetéseik szüntelen pusztításnak voltak kitéve, a harcmezőn sokan elhullottak; azért békét kívántak. Két előkelőt és két alsóbb rendűt biztak meg, hogy követéssel járuljanak Commodus császárhoz jelentvén neki, hogy kegyelme alá vetik magukat. Commodus, ki könnyen legyőzhette volna őket; de a munkát kerülte s a városi nyugalomra sietett, a többi feltételek mellett, melyeket már atyja is jóváhagyott, békét kötött úgy, hogy a szökevényeket és azóta fogságba ejtett hadi foglyokat visszaadják; évenként bizonyos mennyiségű gabonát adjanak be; de ezt nekik utóbb elengedte. Némely fegyvereiket is elszedette; a quadoktól évenként XIII. ezer katonát, a mar-cománoktól kevesebbet kívánt; de e számból is engedett. Azt is megengedte nekik, hogy havonként egyszer és csak egy helyen gyűlést tarthassanak római százados (centurio) jelenlétében. E feltételek alatt békét kötött velük és a tőlök elvett várakat, melyeket tartományuk határain belül voltak, elhagyta ⁵¹).

XV. A gothus, gothin, géta és dacus azonegy nemzet, scythák és palócok voltak. Arrián a czelta népek közé sorolja a gétákat is. A dacusok scythák voltak és egy nemzet a gétákkal, idős Plinius szerint. Nólai Paulinusnál a gothus, dacus és géta nevezet azonegy nemzet neve. A XII. századi orosz hősköteményben a gothus leányok palóc leányoknak hivatnak.

A palócok más néven kunoknak mondatnak. Már Nestor állítja: Comani, azaz: Palootzy. Palóc néven egyedül az orosz és lengyel történetírók emlegetik a palóc nemzetet. A Chronicon Paschale, vagy Chronicon Alexandrinum írója, Trajanus római császárról 106. évre beszéli, hogy a perzsák, gothusok és más népek a római birodalmat háborúval fenyegették; más írók szerint a dacusok vagyis géták fenyegették veszedelemmel Trajanust. Anastasius említi: Scythák, kik gothusoknak mondatnak. Priscus a hunnussal, azaz: kunokkal a gothus nyelvet (palóczot) beszéltette. Procopius állítja, hogy a gothusok, kunok és jászok palóc nyelvet beszéltek. Tacitus írja: a gothinokról galliai (czelta) nyelvök tanúsítja, hogy nem germánok ⁵²). Tacitus tehát a galliai, vagy a mi mindegy czelta nyelvet tartja palóc nyelvnek.

Már fönnebb mondatott, hogy Dacia Trajan alatt 106. évben került a római hatalom alá; de a dacusok Ázsiába a Tanais másképp Don szomszédságába vonultak, hol most a pusztaságban Nagy- és Kis-Kabarda tartomány fekszik, ott laktak palóc és gothus név alatt. Dlugoss, lengyel történetírónál ezek olvastatnak 1058. évre a palóczokról: „A pogány és barbár palócok mint ellenségek jöttek Percaszlaw vidékéről Wszeuold orosz vezér ellen és csatába bocsátkozván, legyőzték Wszeuold hadseregét február másodikán, Sobal, másképp Siekal hadvezérek győzelmet nyervén, kegyetlenül pusztították Wszeuold

⁴⁹) Jani Gruteri, Inscriptiones antiquae. Amstelaedami, 1707. fol. Tom. I. pag. CIII. n. 8.

⁵⁰) Historiae Augustae Scriptores sex. Biponti, 1787. 8. Vol. I. pag. 71.

⁵¹) Cassii Dionis, Historia Romana. Hamburgi, 1701. fol. Vol. II. 1204.

⁵²) Taciti, Germania, cap. XLIII.

vezérségét. Ezen csata kezdete volt azon szerencsétlenségnek, melyet most először és ezután szenvedett Oroszország a palócztól⁵³⁾.

A mit a palócz nemzet viszontagságairól orosz kútfőkből kitanulhattak az orosz írók, azt régen egy egészszé tették. Már Schlözer összeszedte 1061. évtől 1300-dikig a palócz historia töredékeit, a mint azokat a palócz és kun vegyes nevek alatt találta, noha ezek chazur név alatt jönnek elő.

Utóbb midőn a sz.-pétervári tud. Akademia Klaproth Gyulát a Kaukaszus bércekre utazni küldötte, új munkával szedettek az orosz kútfőkből a palócz historiai adatok 996. évtől 1229-dikig, midőn a mongolok a palócz nemzetet részint kiűzték régi lakhelyéből, részint meghódították, az utóbbi év után palóczokról nincs többé említés az orosz kútfőkben.

E kútfő-gyűjtemény oly czélból szedték össze, hogy Klaproth ennek segedel-mével könnyebben feltalálhassa valahol a Kaukaszus bércei között, az orosz történetre nézve oly fontos palócz nemzet maradványait. Ez a gyűjtemény Klaproth utazásának leírásában találtatik⁵⁴⁾. De Klaproth palóczokra sehol sem akadott, nem is akadhatott, mert a palócz nemzet nagy része már jóval előbb a tatár elől a lakhelyéből kiköltözött, palócz és kun név alatt Moldvába és Magyarországra menekült, és ha e nagy nemzetnek némely része a tatárok között megmaradt volna is, annak 1229. évtől nem lehetett, oly sok század alatt tatár néppé át nem változnia.

Cromer, a lengyel kútfők után gothus nevet tulajdonít a palóczoknak. Miechovi Mátyás Palóczországot Gothia néven emlegeti ime soraiban: „Ez a Bathi (tatár vezér IV. Béla magyar király korában) elrontá Gothiát és Oroszországot, pusztítá Lengyelországot, Sziléziát, Morvát és Magyarországot. Hogy Gothia (Palóczország) nevű tartomány volt a Tánais, másképp Don folyamon túl Ázsiában, azt több hiteles oklevél tanúsítja. Ez az ázsiai Gothia jóval régibb volt a XII. századi orosz hősköltemény írójánál. Minthogy a palócz név egyedül az orosz és némely lengyel írók elnevezése volt, más nemzetek a palóczokat gothus néven nevezték.

Úgy de a gothusok németek voltak; van gothus Biblia, vannak Olaszországban néhány oklevélen gothus aláírások; azoknak nyelvük tagadhatlanul régi német nyelv, csakhogy a gothusoknak tulajdonított bibliai kéziratok közül egyen sem jó elő Ulphilas gothus püspök neve; egyben sem mondatik, hogy ez vagy ama régi bibliai kézirat a hajdani gothus nyelven van írva. Az aláírásokról sincs magukban az okmányokban följegyezve, hogy azok gothus nyelvű aláírások.

Herodot, Mela Pomponius és Strabo a géta, gothus és dacus nemzetnek trak, tereck, mai irás szerint török eredetet tulajdonítanak⁵⁵⁾. Vannak is régi kútfők, melyek Thraciát Turcia néven emlegetik. Thraces annyi, mint Turcae⁵⁶⁾. A turk nemzetet az arabok atrak, vagy a névelő kihagyásával trak néven nevezik⁵⁷⁾. Felső- és Alsó-Attrak helynevek most is vannak Nyitravármegyében. Mint lehet a török eredetet a gothusokra. ha ők németek voltak, alkalmazni?

A palóczok Magyarország több vidékein, főképp oly helyeken laknak, melyekre az oklevelek és történetírók: kunokat, chazarokat, besenyőket vagy a mi mindegy paczánákat és jászokat helyeztetnek.

⁵³⁾ Dlugoss, Historia Poloniae. Lipsiae, 1711. fol. Tom. I. pag. 247.

⁵⁴⁾ Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Halle und Berlin, 1812. 8. I. Bd. S. 32—57.

⁵⁵⁾ Tudom. Gyűjt. 1834. III. 180. IV. 103. V. 84.

⁵⁶⁾ Langebeck, Scriptores rerum Danicar. II. 36.

⁵⁷⁾ D'Herbelot, Biblioth. Orient. pag. 889—891.